

به نام خدا

وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری

پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران

(ایرانداک)

خلاصه گزارش طرح پژوهشی سازمانی

عنوان طرح پژوهشی

بررسی وضعیت کاربرد دو فیلد موضوع و رشته تحصیلی در پایان نامه ها و رساله های پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج)

تاریخ شروع طرح پژوهشی	۱۳۹۸/۱۰/۹	تاریخ پایان طرح پژوهشی	۱۳۹۹/۱۲/۱۹
نام و نام خانوادگی مجری طرح پژوهشی	فریبرز درودی	نام و نام خانوادگی همکاران طرح پژوهشی	زهرا دهنسرای

درباره طرح پژوهشی

(بیشینه ۳۰۰ واژه درباره مقدمه، مسئله، و هدف های پژوهش و آنچه که انجام، بررسی، یا تعیین شده است.)

هدف: هدف پژوهش شناخت تاریخچه و روند شکل گیری استفاده از فیلد موضوع در پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) است. در این مطالعه، ابعاد و جوانب، دلایل، برنامه ها و گزارش هایی که در این ارتباط مطرح شده تحلیل و ارزیابی شده و دلایل اصلی و توجیهی برای بهره گیری از فیلد موضوع و نیز رشته تحصیلی با توجه به کاربرد و عملکرد آن در حوزه فعالیت ساماندهی اطلاعات پایان نامه و رساله در اطلاعات علمی ایران (گنج) بررسی شده و وجود یا عدم وجود آنها به شیوه تحلیلی مورد ارزیابی قرار گرفته است.

روش: روش مطالعه، مروری و نیز مطالعه تاریخی است. همچنین از روش مطالعه تطبیقی در کاربرد فیلدهای مورد نظر بهره گرفته شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۶ پایگاه اطلاعاتی فارسی و ۲۵ پایگاه اطلاعاتی خارجی است که از بالاترین اهمیت در میان کاربران و نهادهای علمی برخوردارند

یافته ها: یافته های پژوهش نشان می دهد که کاوش اطلاعات در وبگاه های اطلاعاتی مبتنی بر انواع فیلدهای مختلف بوده که از عنوان، نویسنده، زبان، نوع مدرک، شابک، شاپا، دی او آی، نام مجله، نوع مجله، نوع مقاله، و برخی از فیلدهای دیگر بهره گرفته اند. هر پایگاه متناسب با نوع اطلاعات موجود خود و نیز نیاز کاربران و فعالیت تخصصی از فیلدهای متعددی استفاده کرده است. در کنار این فیلدها، استفاده از فیلد موضوع در ۷۵ درصد پایگاه های ایرانی بهره گرفته شده و ۳۱/۲۵ درصد از آنها از فیلد رشته تحصیلی استفاده کرده اند. همچنین در میان پایگاه های خارجی ۹۶ درصد از آنها از فیلد موضوع استفاده کرده و ۱۲ درصد آنها از فیلد رشته تحصیلی استفاده کرده اند. پایگاه های اطلاعاتی در بیشتر موارد در کنار فیلد موضوع و یا در برخی موارد به عنوان جانشین موضوع از فیلد کلیدواژه برای پشتیبانی موضوعی استفاده کرده اند.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که نیاز کاربران، اهداف سازمانی و نوع خدمات اطلاعاتی نیاز به فیلد موضوع را تأیید می‌کند. همچنین استفاده از فیلد رشته تحصیلی به عنوان یک اولویت اساسی ارزیابی شده است. بهره‌گیری از ابزارهای استاندارد در اعتبار بخشی به موضوع نقش مهمی دارد.

کلیدواژه‌ها: پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج)، پایان‌نامه‌ها، رساله‌ها، فیلد رشته تحصیلی، فیلد موضوع

روش پژوهش

(بیشینه ۳۰۰ واژه درباره گام‌های پژوهش و چگونگی گردآوری و تحلیل داده‌ها (ابزار، جامعه، نمونه، روش نمونه‌گیری، روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها).

روش پژوهش در این مطالعه، در دو گام مشخص انجام گرفته است. گام اول بررسی وضعیت تاریخی استفاده از فیلد موضوع در پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) است که از روش مطالعه تاریخی و مروری استفاده شده است. بر این اساس که بر مبنای مستندات، گزارش‌ها و منابع مرتبط با این حوزه، مراحل شکل‌گیری بهره‌گیری از فیلد موضوع مشخص شده است. در گام دوم که به بررسی دلایل توجیهی استفاده از فیلدهای موضوع و رشته تحصیلی پرداخته شد، از روش مطالعه تطبیقی استفاده شده است. بر این اساس با بررسی وبگاه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر که به ارائه منابع اطلاعاتی می‌پردازند، و نوع استفاده از فیلدهای مختلفی که در ساختار پایگاه به کار برده‌اند، انواع فیلدها مشخص و در یک بررسی تطبیقی استفاده از فیلد موضوع و رشته تحصیلی مورد ارزیابی قرار گرفته است.

جامعه آماری پژوهش، حیطه پایگاه‌های اطلاعاتی ایرانی و خارجی علمی است که به ارائه اطلاعات تخصصی می‌پردازند. در این گروه پایگاه‌های مهم و اصلی در خصوص ارائه منابع اطلاعات تخصصی و علمی شناسایی و مورد بررسی قرار گرفت. معیار انتخاب اهمیت پایگاه‌ها، معیارهای مطرح شده، و به ویژه بالا بودن استفاده، و تاثیرگذاری آنها در فعالیتهای علمی و تخصصی بود. در بخش پایگاه‌های فارسی ۱۶ پایگاه اصلی شامل: نورمگز، مگ ایران، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، پرتال جامع علوم انسانی، مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا. ایران، سیولیکا، علم نت یا جویشگر علمی فارسی، پایگاه ایران نمایه، کنسرسیوم محتوای علمی، سامانه پایان‌نامه‌های دانشگاه تهران، سامانه پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشگاه تربیت مدرس، سامانه پایان‌نامه‌های دانشگاه اصفهان، کتابخانه مرکزی دانشگاه فردوسی مشهد، سیستم یکپارچه کتابخانه‌های دانشگاه آزاد اسلامی (سیکا)، و بانک اطلاعات پایان‌نامه‌های دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز بررسی شد. در بخش پایگاه‌های خارجی ۲۵ پایگاه مورد ارزیابی قرار گرفت. این پایگاه‌ها عبارتند از: پایان‌نامه‌ها و رساله‌های الکترونیکی دانشگاه فلوریدا، رساله‌های دانشگاه ام. آی. تی، مخزن فناوری هوشمند دانشگاه جورجیا، مرکز رساله‌ها و پایان‌نامه‌های الکترونیکی، در دانشگاه ایالتی اوهایو، پایگاه دسترسی آزاد به رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها، پایگاه خدمات برخط رساله‌های الکترونیکی کتابخانه بریتانیا، پایگاه رساله‌های کانادا، پایگاه رساله‌های دیجیتال استرالیا، پایگاه رساله‌های دانشگاه هنگ کنگ، پایگاه رساله‌های فرانسه، پروکوئست، اشپرینگر، پایگاه انجمن مهندسين برق و الکترونیک، پایگاه انتشارات علمی جهانی، آمازون، پایگاه تیلور و فرانسيس، پایگاه اطلاعاتی وایلی، الزویر، اسکوپوس، ساینس دایرکت، پایگاه استنادی سای‌ول، امرالد، ابسکو، جی‌استور و نیز وب آو ساینس. در مجموع ۴۱ پایگاه اطلاعاتی فارسی و خارجی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

اطلاعات پس از گردآوری و تنظیم، در قالب روش ارزیابی و بر مبنای مقایسه میان فیلدهای موجود تحلیل شد. بنابراین بررسی

اطلاعات با تطبیق میان داده‌های به دست آمده صورت گرفت. داده‌های به دست آمده در قالب جدول و با بهره‌گیری از آمار توصیفی تنظیم شد.

یافته‌های طرح پژوهشی

(بیشینه ۵۰۰ واژه درباره یافته‌ها و دستاوردهای کلیدی پژوهش در پاسخ به پرسش‌ها یا بررسی فرضیه‌های پژوهش).

در ارتباط با روند شکل‌گیری بهره‌گیری از فیلد موضوع در پایگاه اطلاعاتی گنج یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مین‌فرم اولیه بر اساس محیط نرم‌افزاری سی‌دی‌اس‌آی‌اس‌آی‌اس دارای فیلد موضوع بوده است. لذا از اولین آغاز شکل‌گیری پایگاه اطلاعاتی موضوع محور توجه بوده و به صورت مستقیم در قالب یک فیلد مستقل مطرح شده است. لذا این امر نشان‌دهنده آن است که استفاده از پیشینه‌های کتابشناختی در کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی به دلیل کاوش اطلاعات بر مبنای مفهوم اختصاص یافته به مدارک به منظور بازیابی بهتر اطلاعات مورد نظر، سبب استفاده از فیلد موضوع شده است. همچنین به دلیل کاربرد و ماهیت سازماندهی اطلاعات در حوزه فهرست‌نویسی و استانداردهای کتابشناختی آی‌اس‌بی‌دی، از ابتدا در برنامه نرم‌افزاری پایگاه اطلاعاتی پژوهشگاه فیلد موضوع وجود داشته است. یکی از دلایل این امر توجه به انتشار چکیده پایان‌نامه‌های ایران بوده که معمولاً این منابع بر اساس حوزه‌های موضوعی تفکیک و ساماندهی شده است. لذا طراحی یک طبقه‌بندی موضوعی بر اساس مفاهیم اصلی و نیز توجه به رشته تحصیلی پایان‌نامه‌ها مورد نظر بوده است.

با مطالعه وضعیت کاربرد موضوع و رشته تحصیلی در پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی و خارجی می‌توان بیان کرد که استفاده از فیلد موضوع کاملاً ضروری است و تردید در آن وجود ندارد. الگوهایی مانند طرح کاوش گوگل که در بسیاری از پایگاه‌ها مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد، می‌تواند در پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) موجب غنی‌سازی فرایند کاوش در دستیابی به اطلاعات موضوعی رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها شود. از سویی وجود فیلد کلیدواژه با توضیح‌هایی که ارائه شد نیز برای پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) ضروری و الزامی است؛ زیرا، کاربرد کلیدواژه‌ها در ساختار پایگاه اطلاعاتی همواره یکی از مسائل مهم در دستیابی به اطلاعات و منابع اطلاعاتی است. بررسی‌های انجام شده بر اساس پایگاه‌ها و وبگاه‌های اطلاعاتی که به ارائه منابع اطلاعات علمی می‌پردازند نشان می‌دهد که تعداد زیادی از این پایگاه‌های در زبان فارسی و انگلیسی از روش‌های مشخص پیروی کرده و بر اساس مولفه‌های نزدیک به هم به کاوش و بازیابی اطلاعات می‌پردازند. انواع فیلدهای مختلف شامل: نویسنده، عنوان، ناشر، تاریخ نشر، شابک، شاپا، نوع ماده اطلاعاتی، دی‌او‌آی، بهره‌گیری از منطق بولی، زبان اثر، نام موسسه تولیدکننده مدرک، نام مجله، مدارک استناد داده و دیگر فقره‌های اطلاعاتی در این پایگاه‌ها وجود دارد. بر اساس داده‌های به دست آمده از پایگاه اطلاعات علمی فارسی و خارجی استفاده از فیلدهای کمکی موضوع نیز کاملاً ضروری است و همواره باید با این فیلدهای به تقویت موضوع پرداخت؛ زیرا بسیاری از کاربران اساساً با عنوان و یا نام پدیدآورنده آشنایی ندارند. نکته مهمی که در بررسی اطلاعات به دست آمده در باره رشته تحصیلی مشخص شد که پایگاه‌های اطلاعاتی فارسی که دارای رساله و پایان‌نامه هستند، به میزان نسبتاً مناسبی (۶۰ درصد) از این فیلد استفاده می‌کنند، در صورتی که پایگاه‌های اطلاعاتی خارجی همگن تقریباً نصف این میزان (۳۳/۳۳ درصد) از فیلد رشته تحصیلی بهره گرفته‌اند. این می‌تواند به دلیل نیاز کاربران خارجی باشد که بیشتر از رشته تحصیلی به موضوع توجه کرده‌اند و یا اینکه طبقه‌بندی‌های گروه‌های علمی به نوعی جایگزین آنها شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

(بیشینه ۳۰۰ واژه بحث و نتیجه گیری و بیان پیشنهادهای برگرفته از پژوهش).

نکته مهمی که باید در بهره‌گیری از فیلد موضوع به آن توجه کرد آن است که استفاده از ابزارهای استاندارد مانند سرعنوان‌های موضوعی و تزاروس باید مرکز توجه پایگاه اطلاعات علمی ایران (گنج) باشد. در حال حاضر بررسی‌ها نشان می‌دهد که اطلاعات فیلدهای رشته تحصیلی و گرایش نیاز به ویرایش دارد، زیرا در برخی موارد اطلاعات رشته تحصیلی در گرایش وارد شده و نیز اطلاعات گرایش در فیلد رشته تحصیلی قرار گرفته است. نکته دیگری که برای بازیابی اطلاعات فیلدهای رشته تحصیلی و گرایش می‌توان پیشنهاد کرد آن است که از رویکرد وزارت عتف و سازمان سنجش در نامگذاری رشته تحصیلی و گرایش استفاده کرد. این رویکرد با عنوان "رویکرد مجموعه رشته تحصیلی" شناخته می‌شود. همچنین از روش طبقه‌بندی موضوعی در پایگاه برای مشخص ساختن حیطه موضوعی و دسترسی به اطلاعات فیلد موضوع استفاده شود. در این روش مناسب آن است که موضوع‌های استاندارد مبتنی بر سرعنوان و تزاروس شناسایی و نسبت به تعیین موضوع اعم و اخص اقدام مناسب انجام گیرد. سپس طبقه‌بندی موضوعی با توجه به موضوع‌های اصلی و فرعی مشخص و از موضوع‌های اصلی در ساختار کلان طبقه‌بندی موضوعی استفاده شود. در بررسی‌ها مشخص شد که در میان پایگاه‌های فارسی از روش الگوی کاوش گوگل استفاده بیشتری می‌شود. الگوی جست‌وجوی پیشرفته گوگل در بخش مربوط به کاوش واژگان شامل فیلدهای: "تمام این کلمات"، "عین این عبارت"، "یکی از این کلمات" و "بدون این کلمات" می‌شود. واقعیت آن است که الگوی کاوش گوگل که تا حد زیادی مبتنی بر ساختار منطق بولی قرار دارد، می‌تواند در کاوش اطلاعات به کاربران یاری رساند. به خصوص برای ترکیب و یا مجزا ساختن بخش‌هایی از واژگان کاربرد مناسبی دارد. لذا پیشنهاد می‌شود که در بخش کاوش اطلاعات پایگاه بهره از این الگوی مناسب بهره گرفته شود. در انتخاب موضوع‌های اصلی در سازماندهی، بخشی از مفاهیم متن در این عرصه نادیده گرفته می‌شوند. یک راهکار مناسب برای انتخاب موضوع دقیق‌تر، می‌تواند بسامد کاربرد اصطلاح‌های مهم در کل متن باشد. مطلب دیگر آن است که استفاده از نمایه‌سازی ماشینی در موضوع می‌تواند به سرعت و دقت کاربرد موضوع در متن پارساها منجر شود.

ویرایش بانک واژگان موجود در برنامه ورود اطلاعات پایان‌نامه‌ها و رساله‌های ایرانداک یکی از فعالیت‌های مهم و قابل ملاحظه در این عرصه است. همچنین با توجه به فیلدهای موجود برای کاوش اطلاعات در در صفحه اول رابط کاربر گنج، پیشنهاد می‌شود که فیلد موضوع در کنار فیلدهای عنوان، نویسنده، چکیده و کلیدواژه اضافه شود. استانداردسازی چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی پایان‌نامه‌ها و رساله‌ها در سطح وزارت عتف و دیگر سازمان‌های مرتبط به انجام رسد.